

УДК 323.39

Зміна політичних еліт у контексті парламентських виборів в Україні (1998–2007 рр.)

Дмитро Коротков,
кандидат політичних наук,
викладач кафедри філософії та політології
Харківського національного
економічного університету

У статті, на основі аналізу емпіричних даних, здійснено спробу визначити основні тенденції, які характерні для процесу зміни депутатського корпусу в ході парламентських кампаній в Україні 1998-2007 років.

Ключові слова: вибори, політична еліта, Верховна Рада України електоральний процес.

The attempt to define on the basis of analysis of empiric information basic tendencies that characterized for a process of changes of deputy corps during parliamentary campaigns in Ukraine 1998- 2007 years is carried out in the article.

Keywords: election, political elite, Verkhovna Rada of Ukraine, electoral process.

В статье, на основе анализа эмпирических данных, предпринята попытка определить основные тенденции, характерные для процесса изменения депутатского корпуса в ходе парламентских кампаний в Украине 1998-2007 годов.

Ключевые слова: выборы, политическая элита, Верховная Рада Украины электоральный процесс.

Метою трансформації політичної системи в Україні є запровадження відкритої системи відбору еліт саме через систему демократичних конкурентних виборів. Мова йде якраз про парламентські вибори, оскільки

саме вони формують більшу частину складу політичної еліти. Вибори в сучасній Україні – це самостійний механізм добору кадрів, які сприяють оновленню політичної еліти завдяки конкурентній боротьбі найбільш активних представників і різноманітних груп суспільства. Підкреслюючи надзвичайну важливість такого висновку, необхідно зупинитися на дослідженні кількісних та якісних змін складу політичної еліти країни в результаті парламентських виборів. А тому, **метою** даної статі є спроба відповісти на питання наскільки обрані виборцями депутати достатньо підготовлені для виконання наших завдань та доручень і наскільки вони компетентні, щоб керувати нами ?

За роки незалежності в Україні виборці приходили до виборчих ділянок обирати народних депутатів Верховної Ради України п'ять разів. У 1994 р. вибори проходили за мажоритарною системою і це були дійсно перші багатопартійні парламентські вибори. Депутати ВРУ колишнього скликання не зважилися піти на радикальну зміну виборчого закону і введення пропорційної або змішаної системи, що дозволило б отримати більш чітко структурований парламент. Політолог В. Фесенко вважає, що вибори 1994 р. стали рубіжним етапом у розвитку політичної еліти України. Вибори завжди пов'язані з оновленням політичної еліти і за їх результатами можна оцінювати ступінь її стабільності і тенденції розвитку. Підсумки парламентських виборів 1994 р. виявилися вельми показовими. З 403 народних депутатів України лише 65 входили до складу Верховної Ради минулого скликання. Іншими словами, ВРУ оновилася на 84% [1, с. 91]. У наступні вибори парламент вже не оновлювався на такий високий відсоток.

Одна з характерних рис плюралістичної демократії – розвинена партійна система у державі. Тому в перші роки незалежності критерієм успіху демократичних реформ вважалося створення інституту багатопартійності. З 1998 р була запроваджена змішана система виборів народних депутатів у парламент України. Вибори за новими правилами стали сильним стимулом до розвитку партійної системи та структуризації політичної сфери суспільства. З цього періоду офіційно почали брати участь у парламентських виборах і політичні партії. Зміна депутатського корпусу ВРУ відбувалася і на партійній основі. У табл. 1 наведено перелік партій, які подолали прохідний бар'єр 4 – 3% на парламентських виборах і були представлені у ВРУ, оскільки саме за їх кількістю і можна визначити наскільки часто відбувалася ротація депутатів у Верховній Раді України [2]. Простежується чітка тенденція зміни депутатського корпусу після виборів 2002 р. і появи нових політичних сил, які відіграють значну роль в електоральному полі сучасної України.

Але на виборах 2002 р. виборці побачили тільки нові політичні бренди, а за зовнішню вивіскою залишався практично той самий зміст. Деякі партії, які на виборах 1994, 1998 рр. йшли самостійно, на наступних виборах увійшли до складу тих або інших блоків.

Наприклад, Блок „За єдину Україну!” складався з партій: Народно-демократична партія, Партія Регіонів, Політична партія „Трудова Україна”, Аграрна партія України та Партія промисловців і підприємців України. Блок Віктора Ющенка „Наша Україна” включав партії: Народний Рух України, Партія „Реформи і порядок”, Конгрес українських націоналістів та ін. партії. З 450 народних обранців, які були вибрані у Верховну Раду IV скликання, 181 депутат продовжив свою депутатську кар’єру, тобто 40,22 % депутатів склали колишні депутати III скликання [3, с. 631 – 652; 4, с. 656 – 670]. Треба підкреслити, що ця цифра близька до кількості депутатів, які були переобрані у Верховну Раду 1998 року, – 33,48 % [3, с. 626].

Таблиця 1

**Зведені підсумки виборів до Верховної Ради України
у період 1998-2007 рр., %**

Партії та блоки	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.
Комуністична партія України	24,65	19,98	3,66	5,39
Народний Рух України	9,40			
Блок СПУ та СелПУ „За правду, за народ, за Україну”	8,55			
Партія Зелених України	5,43			
Народно-демократична партія	5,01			
ПП ВО „Громада”	4,67			
Прогресивна соціалістична партія України	4,04			
СДПУ (о)	4,01	6,27		
Блок „Наша Україна”		23,57	13,95	14,15
Блок „За єдину Україну!”		11,77		
„Блок Юлії Тимошенко”		7,26	22,29	30,71
Соціалістична партія України		6,87	5,69	
Партія Регіонів			32,14	34,37
„Блок Литвина”				3,96

Вибори 2006 р. відкрили нову сторінку в історії парламентаризму в Україні. За результатами виборчої кампанії було сформовано новий склад українського парламенту. ВРУ після політичної реформи 2004 р. була наділена дійсно значними повноваженнями і важелями впливу на виконавчу владу. Перші парламентські вибори за пропорційною системою принесли такі результати: Партія регіонів отримала 186 депутатських мандатів, „Блок Юлії Тимошенко” – 129 депутатських мандатів, Блок „Наша Україна” – 81 депутатський мандат, Соціалістична партія України – 33 депутатських мандатів, Комуністична партія України – 21 депутатський мандат [2]. Що стосується кількісних змін складу

депутатського корпусу, то 180 (40 %) народних депутатів V скликання не змінили місце своєї роботи [4, с. 656-670; 5, с. 52 -75]. Зміна політичної еліти відбулася на такому самому рівні (приблизно 60 %) як на виборах 2002 р.

Вибори 2002 р. показали, що складовою успіху політичної сили є партійне будівництво. З 2002 р. по 2006 р. дві значні політичні сили України „Партія регіонів” та БЮТ поступово завершують свою партійну інституціоналізацію. Але вибори 2006 р. засвідчили політичну поляризацію українського електорату, яка має регіональний характер.

Партія регіонів отримала на виборах 2006 року 186 депутатських мандатів. Слід зазначити, що з цього списку тільки 54 (29 %) депутати мали досвід роботи у Верховній Раді IV скликання. Причина цього – регіональний характер цієї політичної сили. 53 депутати від Партії регіонів мали офіційне місце проживання саме в Донецькому регіоні [5, с. 52-61].

„Блок Юлії Тимошенко”, в який входили ВО „Батьківщина” та Українська Соціал-демократична партія, отримав на виборах 2006 р. 129 мандатів. Слід зауважити, що це суттєвий прогрес у порівнянні з виборами 2002 р., де цей блок отримав лише 22 депутатських мандати [2]. На думку автора статті, причина цього – протестне голосування виборців у Західній і в Центральній Україні, які голосували не за БЮТ, а перш за все проти Партії регіонів. Друга причина такого високого відсотку, що проголосували за БЮТ, це лідерка блоку Ю. Тимошенко, а точніше її особистий харизматичний чинник. Але склад депутатів БЮТ на виборах 2006 р. повинен бути помінятися суттєво (десь на 90 %). На практиці зі 129 депутатів від БЮТ 40 (31 %) депутатів уже працювали у ВРУ IV скликання. Але тільки 13 депутатів БЮТ IV скликання потрапили і до наступної Верховної Ради. Депутати від БЮТ С. Шевчук, В. Сушкевич, Т. Васадзе, М. Зубець, І. Кириленко, М. Гладій, О. Борзих – у ВРУ IV скликання були обрані за списком Блоку „За єдину Україну!”. М. Томенко та О. Буряк раніше представляли Блок Віктора Ющенка „Наша Україна”, а Б. Губський та Є. Сігал раніше були у складі СДПУ (о). Решта депутатів, які повторно обрані у ВРУ 2006 р. від БЮТ, раніше обиралися за мажоритарними округами [4, с. 656-670; 5, с. 61-68].

Блок „Наша Україна” мав у складі депутатів ВРУ IV скликання 112 депутатських мандатів, але на парламентських виборах 2006 р. їхня кількість зменшилась до 81. Але відсоток оновлення депутатів цього блоку значно менший (37,1 %) [5, с. 68-72], ніж у Партії регіонів (71 %) та БЮТ (69 %). Це пояснюється тим, що зменшилась кількість депутатів від блоку і тим, що НСНУ був утворений з кількох відносно потужних та відомих партій, на чолі яких перебувають відомі та знакові політики.

Соціалістична Партія України збільшила своє представництво у Верховній Раді V скликання з 22 до 33 депутатських мандатів, з яких 16 (48,5 %) депутатів працювали і у ВРУ IV скликання [5, с. 72-74]. КПУ зменшила кількість своїх депутатів у три рази. З 21 обраного депутата на виборах 2006 р. 18 комуністів мали досвід роботи у попередньому парламенті

[5, с. 74–75]. Можна говорити про відсутність зміни депутатського складу КПУ. Дійсно, ці дві партії отримали незначний відсоток на виборах і це викликає неможливість включення до прохідної частини списку великої кількості осіб, що не є безпосередніми лідерами партій.

Таким чином, після виборів у Верховну Раду України 2006 р., які проходили за пропорційною виборчою системою, відбувалося усталення структуризації парламенту саме на партійній основі. 315 депутатських мандатів отримали дві потужні політичні сили ПР та БЮТ. Саме вони найбільше оновили свої депутатські списки і відіграють велику роль в електоральних процесах сучасної України. На думку автора статті, наявність у блоці великої кількості відомих партій, позбавляє цей блок маневру для оновлення. Відомі політики мають обов'язково бути саме в прохідній частині списку цього блоку. Решті кандидатів відводиться роль статистів. Проблеми з оновленням є й у партій, які набирають маленький відсоток голосів. Депутатами стають саме політична еліта цих партій. Хоча неспроможність сформувати одноосібну коаліцію великими політичними силами призвела до того, що „золоту акцію” у цих процесах отримали невеликі партії.

СПУ використала цю акцію спочатку при створенні „Демократичної коаліції”, а потім і при створенні „Антикризової коаліції”, яка потім намагалася збільшити свої лави до трьохсот депутатів за допомогою переманювання депутатів з опозиційних фракцій. Треба відзначити, що політична реформа 2004 р., яка відбулася як компроміс між різними сегментами еліти України в грудні 2004 р., а точніше її незавершеність, заклала структурні суперечності у системі державної влади України, які спричинили політичну кризу в державі. Політична криза 2007 р. в Україні засвідчила, що одна з головних проблем розвитку нашого політичного є співвідношення між владою та опозицією, яке існує в будь-якій демократичній системі. Згодом політичні сили країни досягли домовленості про проведення дострокових парламентських виборів, які відбулися 30 вересня 2007 р.

Для даного дослідження є досить цікавим проаналізувати зміни політичної еліти в ході дострокових виборів, враховуючи часовий чинник (табл. 2 [5, с. 52–75; 6, с. 509–532]). Отже за один рік між парламентськими виборами у списках блоків і партій повинно статися мінімум змін. Та й відсоток оновлення парламенту має бути не високий, але за умови що основні політичні сили залишилися в грі. До парламенту знов вдалося пройти тільки п'ятьом політичним силам, з яких чотири були представлені у Верховній Раді попереднього скликання.

Зміна депутатського корпусу ВРУ VI скликання відбулася на рівні 35 %. На думку автора статті, це високий показник, який говорить про проблеми всередині партій і блоків. Немає чіткої структуризації і відкритого механізму оновлення партійних кадрів. Зміни відбуваються на рівні кулуарних домовленостей партійної еліти.

Зміна депутатського корпусу Верховної Ради України п'ятого
та шостого скликання (2006–2007 рр.; 2007 р.), %

Партії та блоки	Верховна Рада V скликання 2006–2007 рр.		Верховна Рада VI скликання 2007 р.	
	Кількість депутатів	Відсоток оновлення	Кількість депутатів	Відсоток оновлення
Партія Регіонів	186	132 (71 %)	175	41 (23,4 %)
БЮТ	129	89 (69 %)	156	53 (34 %)
Блок „Наша Україна”	81	30 (37 %)	72	33 (45 %)
КПУ	21	3 (14 %)	27	11 (40,7 %)
СПУ	33	17 (51,5 %)	-	-
„Блок Литвина”	-	-	20	20 (100 %)
<i>Разом</i>	450	271(60, 2 %)	450	158 (35,1 %)

Відсоток оновлення в списках Партії регіонів є найменшим з усіх учасників електоральних перегонів. Хоча серед „нових” депутатів від цієї політичної сили вже видно дійсно відомих політиків – Н. Шуфрича, І. Богословську, Ю. Бойко, А. Кінаха, О. Лавріновича, В. Коновалюка, О. Кузьмука, Д. Табачника. „Блок Юлії Тимошенко” оновився на 34 %. До блоку увійшли такі політичні важковаговики: – Й. Вінський, який був значною постаттю у СПУ, В. Пинзеник, С. Соболев, В. Філенко. Також зміна складу депутатів від БЮТ відбулася за рахунок представників Партії „Реформи і порядок”, яка увійшла у блок. На думку автора статті, зміни у БЮТ були пов’язані з особою лідера цього блоку. Д. Видрін, наприклад, звинувачував Ю. Тимошенко в авторитарному способі управління фракцією. Депутати ВРУ V скликання О. Данілов, Д. Видрін, Л. Стасів, В. Куренний і С. Потімков, члени фракції БЮТ відмовилися написати заяви про складання депутатських повноважень, тим самим, давши офіційний привід для розпуску Верховної Ради V скликання.

Зміни депутатського складу Блоку „Наша Україна”, який у 2007 р. мав уже назву Блок „Наша Україна-Народна Самооборона” пов’язані з низькими результатами на виборах 2006 р. Не змогла ця політична сила досягти минулих висот і на позачергових виборах 2007 року. Залучення в оновлений виборчий блок Ю. Луценка, що на той момент мав високий особистий рейтинг, дозволили блоку повторити скромний результат виборів 2006 р. Що стосується КПУ, то партійна еліта цієї політичної сили спробувала показати електорату України, що дійсно її підтримують не лише виборці старшого віку. У прохідній частині списку партії уже видно п’ять депутатів, вік яких від 26 років до 37 років. Але рейтинг КПУ залишився на колишньому низькому рівні і це не дає можливості КПУ для оновлення своїх кадрів.

Позачергові вибори 2007 р. виявили переможців, але не виявили чітку перемогу того чи іншого політичного табору. Електоральна карта України за підсумками дочасної парламентської електоральної кампанії залишилася майже без змін: Схід – Захід, 50 на 50. Але якщо проаналізувати склад депутатів ВРУ VI скликання, то можна сказати, що для деяких депутатів не принципово, в якій політичній силі перебувати. Головне для них – свої особисті інтереси, заради яких можна мігрувати і в табір своїх політичних конкурентів і опонентів. Свідчення цьому – поява у списку Партії регіонів депутатів, які раніше були у ВРУ V скликання у складі Блоку „Наша Україна” (О. Волков, С. Головатий, О. Горошкевич, В. Гурєєв) і БЮТ (В. Зубик, В. Хмельницький, О. Єдін, П. Лебедєв, М. Зубець) [6, с. 509–517]. Надалі процес переходу депутатів з опозиції в коаліцію став перманентним. Народні депутати є найманими працівниками, які уклали контракт із народом України через посередника – політичну партію чи блок. І вони повинні дотримуватись умови цього контракту.

Таким чином кардинальні зміни депутатського корпусу відбулися тільки на виборах у Верховну Раду 1994 р. Парламент України тоді оновився на 84 відсотка. Значні зміни в політичній системі України стали основою для зміни політичної еліти України в цей період. Аналізуючи відсоток оновлення парламентської еліти на виборах 1998, 2002 та 2006 років, можна дійти висновку, що процес зміни депутатського корпусу мав стабільний характер, десь на рівні 60 %. Вибори в Україні поступово перетворюються на самостійний механізм добору кадрів завдяки конкурентній боротьбі політичних сил в електоральному полі України.

Складність процесу рекрутування та селекції політичної еліти України полягає в тому, що виборці постійно бачать конкуренцію між блоками та партіями на виборах, але не можемо говорити про чесну конкуренцію усередині цих політичних сил. Незважаючи на те що персональний склад парламентських фракцій зазнає значних змін, представництво у партіях регіональних партійних осередків є дуже низьким. Політичні партії фактично не зацікавлені у наявності ініціативної середньої ланки та позбавлені внутрішньопартійної конкуренції. Керівництвом партійних структур заохочується саме особиста відданість рядових членів. Тому проблема селекції партійних кадрів є актуальною для політичних сил в Україні.

На думку автора статті, питання, наскільки вибрані громадянами депутати достатньо підготовлені для виконання наших завдань та доручень і наскільки вони компетентні, що б правити нами, не актуальне для української еліти. Аналіз складу народних депутатів України за освітою приголомшує. У 1998 р. – 96, 4 % депутатів мали вищу освіту, у 2002 р. – 100%, 2006 р. – 99, 6 %, 2007 р. – 99, 8 % [7, с. 161]. Наприклад, серед депутатів ВР VI скликання усього мають науковий ступінь 145 депутатів, серед них 19 докторів економічних наук, 44 кандидати економічних наук, 22 кандидати юридичних наук [6, с. 460]. Разом з тим, нашим депутатам

завжди слід пам'ятати слова Р. Даля про те, що для управління державою одних тільки знань недостатньо. Для цього потрібна ще непідкупність, уміння і рішучість твердо протистояти незліченним спокусам влади, постійна і беззавітна відданість суспільному благу, а не самокорисливим (особистим або вузькогруповим) інтересам.

Література:

1. **Фесенко В.** Политическая элита Украины : противоречия формирования и развития / В. Фесенко // Политические исследования. – 1995. – № 6. – С. 87–94.
2. **Вибори до Верховної Ради 1998 – 2007 рр.** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua>.
3. **Парламент України : вибори-98 :** Інформ.-аналіт. вид-во : у 2-х част. / [редкол. : Рябець М. М. (голова) та ін.]. – К. : ЦВК, 1998. – Ч. 1. – 728 с.
4. **Вибори до Верховної Ради України 2002 р. :** Інформ.-аналіт. вид. / [редкол. : Рябець М. М. (голова) та ін.]. – К. : ЦВК, 1998. – 676 с.
5. **Вибори до Верховної Ради України 2006 року :** інформаційно-аналітичний збірник : у 2-х кн. / [кол. авт. Я. В. Давидович, М. І. Мельник, С. О. Дубовик]. – К. : Атіка. – Кн. 1 – 623 с.
6. **Позачергові вибори народних депутатів в Україні 2007 року :** Інформаційно-довідкове видання. – К. : Фенікс, 2008. – 704 с.
7. **Поліщук І. О.** Еволюція культури політичних виборів в Україні : [монографія] / Ігор Олексійович Поліщук. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 352 с.